

ARII DE TRANZIȚIE ÎN SUBDIALECTUL MARAMUREȘEAN¹

IOAN-MIRCEA FARCAȘ

Este recunoscut faptul că orice dialect, subdialect sau grai se caracterizează prin anumite particularități fonetice, morfologice, sintactice și lexicale. Particularitățile lexicale sunt cele mai numeroase, însă, după cum preciza și Romulus Todoran: „cele mai numeroase [particularități lexicale] nu sunt în același timp și cele mai importante”². E. Petrovici indică, pentru stabilirea granițelor dialectale, ariile fonetice “d, eoarece o particularitate fonetică oarecare se repetă în sute și poate mii de cuvinte, pe când un element lexical reprezintă un fenomen unic, care nu se repetă”³.

Subdialectului maramureșean i se contestă existența, pe de-o parte datorită lipsei de unitate, pe de altă parte datorită suprafeței relativ mici pe care o ocupă în comparație cu celelalte subdialecte. Să nu uităm, însă că nici celelalte subdialecte nu sunt foarte unitare. Referitor la subdialectul crișean, E. Petrovici⁴ arată că este mult mai fărâmițat în graiuri locale decât celelalte subdialecte.

Pornind de la precizarea că „la contactul între două sau mai multe arii dialectale se formează arii (zone) de tranziție, adică de *bilingvism dialectal* sau *plurilingvism dialectal*, caracterizate prin coexistența mai multor sisteme dialectale” (*Dialectologie română*, 1977: 34)⁵, **între ariile dialectale se formează zone de întrepătrundere, de tranziție care fac trecerea spre ariile vecine**, ne propunem să analizăm în materialul nostru aceste aspecte, pornind de la cele mai importante trăsături care individualizează subdialectul maramureșean în raport cu subdialectele vecine.

0.1. Primul aspect se referă la tratamentul africatelor **č, ģ**:

– africatele **č, ģ** sunt rostite „dur” în Maramureș (notate **č, ģ** în ALRR–*Mar.* – particularitate observată și de E. Petrovici (1954, p. 13)), având

¹ The work presented in this paper was supported by the research grant from the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation CNCS = UEFISCDI, project no PN-III-P4-ID-PCE-2020-0451.

² R. Todoran, *Cu privire la repartitia graiurilor dacoromâne*, în LR, V, nr.2, 1956, p. 38.

³ E. Petrovici, *Repartitia graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, nr. 5, 1954, p. 13.

⁴ E. Petrovici, *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș*, în „Transilvania”, anul 72, p. 551–558, *apud idem*, *Repartitia graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, nr. 5, 1954, p. 13.

⁵ Referitor la aceste arii de tranziție, se constată lipsa de omogenitate în cadrul lor, în părțile marginale dominând particularitățile ariei mai apropiate (*Dialectologie română*, 1977: 34).

drept consecință transformarea vocalelor palatale în vocalele centrale corespunzătoare ($e, i > \check{a}, \check{i}$):

$a\check{c}^*a$ „aceia” (ALRT II, pct. 362, p. 160); $a\check{c}^*la$ „acela” (TD–Mar., Bd, p. 11/10); $ar\check{g}int$ „argint” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. LXI, pct. 221–240); $\check{c}\check{a}l$ „cel” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. LXI, pct. 221–240); $\check{c}\check{a}rb$ „cerb” (TD–Mar., Bz, p. 3/5); $\check{c}\check{a}rc$ „cerc” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. LIX, pct. 221–230, 232–240); $\check{c}\check{a}rul\ g\check{u}ri$ „cerul gurii” (ALRR–Sint., vol. I, h. 87); $(p\check{a}s\check{a}rile)\ \check{c}\check{a}rului$ „(păsările) cerului” (ALRT II, pct. 362, p. 161); $\check{c}\check{a}t'er\check{e}$ „ceteră, vioară” (TD–Mar., Bd, p. 18/10); $\check{c}\check{i}n\check{c}$ „cinci” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. LI, pct. 221–240); $\check{c}\check{a}zm\check{a}$ „cizmă” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. XLVIII, pct. 221–240; TD–Mar., G, p. 13/25); $cr\check{u}\check{c}\check{a}$ „cruce” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. XIII, pct. 221–227, 229, 233–240); $d'\check{g}\check{a}t$ „deget” (ALRT II, pct. 362, p. 161; ALRR–Mar., vol. I, h. 128, pct. 227); $d\check{f}\check{g}\check{a}$ „doage” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. LIX, pct. 221–240); $\check{g}0n\check{e}re$ „ginere” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. XI, pct. 221–240; TD–Mar., Bb, p. 31/10); $p\check{a}\check{c}\check{a}$ „pace” (ALRT II, pct. 362, p. 161); $pl\check{a}\check{c}0nt\check{a}$ „plăcintă” (TD–Mar., Bd, p. 20/10); $s0n\check{g}\check{a}$ „sânge” (TD–Mar., Bz, p. 27/5).

Numeralul *cinci* apare la nord de Tisa în forma $\hat{c}\check{i}ns(\check{s})$: $\hat{c}\check{i}ns\ sau\ \check{s}\check{i}s\check{a}\ ay$ (TD–Bas., AJ, p. 341/5), $\hat{c}\check{i}n\check{s}\ p\check{a}l\check{n}$ (TD–Bas., Pl, p. 392/10), în vreme ce, la sud de Tisa, din motive fonetice, înregistrăm formele remarcate și de Gustav Weigand⁶: $\check{c}\check{i}n\check{c}$ (ALRR–Mar., vol. IV, pl. LI, pct. 221–240).

Africata surdă \hat{c} își menține timbrul palatal în toate localitățile anchetate de ALM, la nord de Tisa, spre deosebire de cele din sud (Neagoe 2000, 32): $\hat{c}yur$ (h. 126, vol. I/I); $fe\hat{c}y\acute{o}r$ (h. 138, vol. I/I); $\hat{c}yub\check{a}r$ (h. 353, vol. I/II); $\hat{c}y\acute{e}r\check{a}$ (h. 355, vol. I/II), iar sonora \hat{g} numai în graiul din Biserica Albă (pct. 3). În celelalte localități africata \hat{g} își pierde elementul oclusiv, devenind fricativa palato-alveolară j , **ca în subdialectul crișean: $j\check{i}n\check{e}re/\hat{g}\check{i}n\check{e}re$** (ALM, vol. I/II, h. 303). În cuvântul *ciocan*, la nordul Tisei, în toate cele 4 puncte ale ALRR–Bas. Bucov. Trans., apar două variante de pronunție: una cu africata palatală \hat{c} , iar cealaltă, notată \hat{s} , unde africata \hat{c} își pierde ocluziunea și evoluează la fricativa alveolo-palatală⁷ \hat{s} (**foarte asemănătoare celei din subdialectul moldovenesc**): $\hat{s}ocan\ di\ scos\ \check{t}inti$ „ciocan de scos cuie” (ALRR–Bas. Bucov. Trans., vol. I, h. 21, pct. 1–4).

„Timbrul palatal al *africatei* surde \hat{c} și fricativizarea africatei sonore \hat{g} la stadiul j sunt trăsături cu caracter general și colectiv și reprezintă normă de rostire

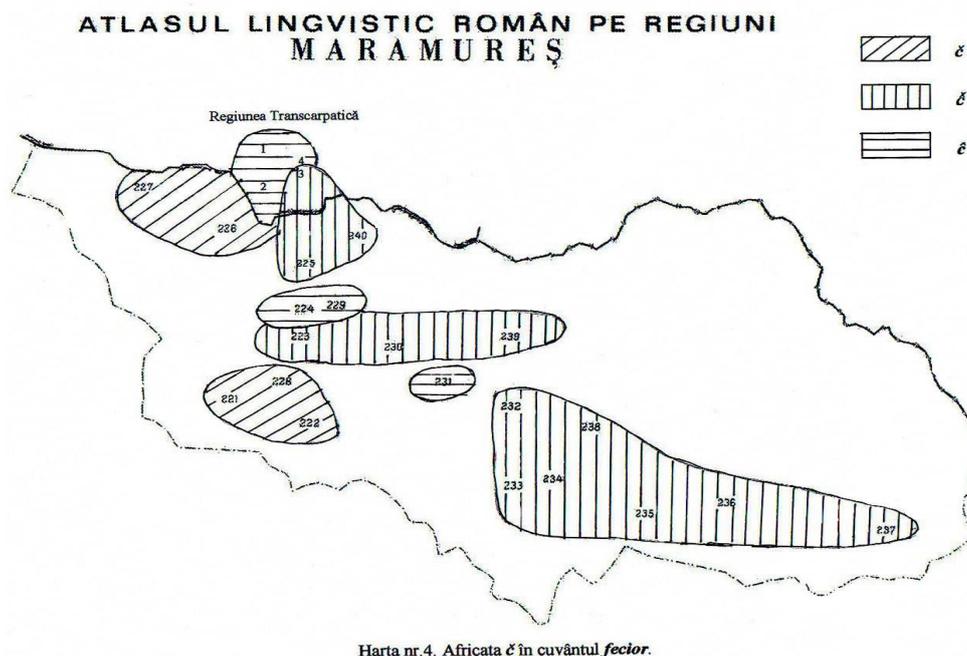
⁶ G. Weigand, *apud* Giosu 1963, 93, notează $\check{t}\check{s}int\check{s} = \check{c}\check{i}n\check{c}$.

⁷ Fenomen numit fricativizare, care constă în „pierderea elementului oclusiv al africatei și dezvoltarea celui fricativ: $t\check{s}er > \check{s}er$, în graiul moldovean” (Cf. Caragiu Marioțeanu, 1975, 159).

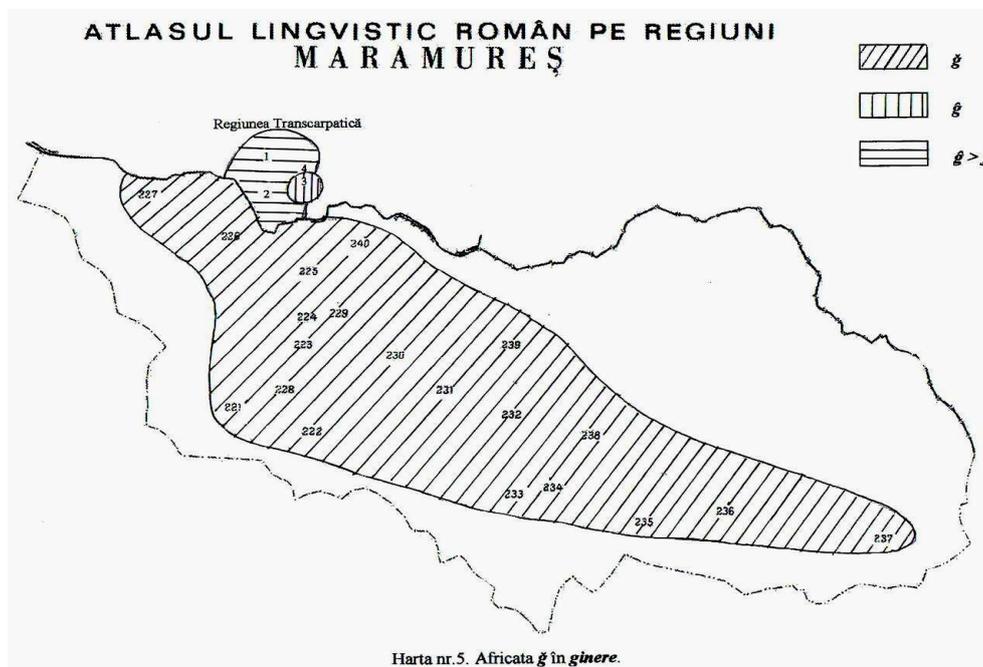
în graiul din Apșa de Jos” (Neagoe 2000, 33). Africata sonoră **ġ** cunoaște o evoluție diferită față de africata surdă **ĉ**, devenind **j** în graiul din Apșa de Jos, Slatina și Apșa de Mijloc. T. Papahagi (1925, LIX) găsea, în 1920, într-un singur exemplu trecerea lui **ġ** rezultat din **b + i** la **ġ**: **ġibol** – Apșa.

Textele culese în Săpânța în 1973 și 1982 pentru AFLR înregistrează africata **ĉ** cu timbru palatal și tendința de fricativizare a lui **ġ**, **fenomene care fac trecerea spre subdialectul crișean**. În materialele cercetate de noi, am întâlnit exemple de fricativizare a lui **ġ** la **j** și în alte localități din sudul Tisei: Giulești, Budești, Botiza.

Spre exemplificare, prezentăm, pe harta de mai jos, tratamentul africatei **ĉ** în cuvântul *fecior*, unde observăm că în partea de vest, sud-vest, se înregistrează sunetul intermediar **č** care **face trecerea spre ĉ din subdialectul crișean**. La fel, zona de la nord de Tisa, cu excepția punctului 3 (Biserica Albă) înregistrează africata **ĉ** nedurificată, fiind, de asemenea, o **zonă care s-ar include în subdialectul crișean** sub acest aspect.

În cazul perechii sonore a lui **č**, **ġ**, situația este mai unitară în subdialectul maramureșan, unde înregistrăm 3 situații, zona de la nord de Tisa cu cele 3 puncte 1, 2, 4 care formează o arie compactă, unde **ġ > j**, ca în subdialectul vecin, cel crișean.

0.2. Fricativele labiodentale (după care vocalele anterioare se păstrează) cunosc stadii specifice de palatalizare în graiurile de la sud de Tisa: **f** devine **s**, iar **v** devine **z** (în unele cazuri **d'** sau Φ):

f > s: *ser* „fier” (ALRR–Mar., vol. III, h. 751, pct. 230, 231, 233, 234, 237, 238, 239 – această pronunție este în uz, în general, pe Valea Izei și parțial pe Valea Vișeuului, excepție pct. 236 (Moisei) unde există varianta *s'er* pct. 221, 222, 225, 228, 229, 236 (ALRR–Mar., vol. III); *s'ربة* „fierbe” (ALRR–Mar., vol. IV, h. 1112, pct. 221, 222, 229, 226, 235, 236, 238), *s{ربة* pct. 224, 225, 228, 230–233, 237, 239; *sin* „fin” (ALRR–Mar., vol. I, h. 223, pct. 221–226, 228–238, 240 (ALRR–Mar., vol. I); *să si6/ să sie* „să fiu/ să fie” (ALRT II, pct. 353, 362, p. 160); *să sí6ă* „să fie” (Folcl. muz. MM, p. 95 – Ieud), *să nu síye* „să nu fie” (TD–Mar., Bd, p. 9/10), *nu si* „nu fi” (Folcl. muz. MM, p. 106 – Săpânța).

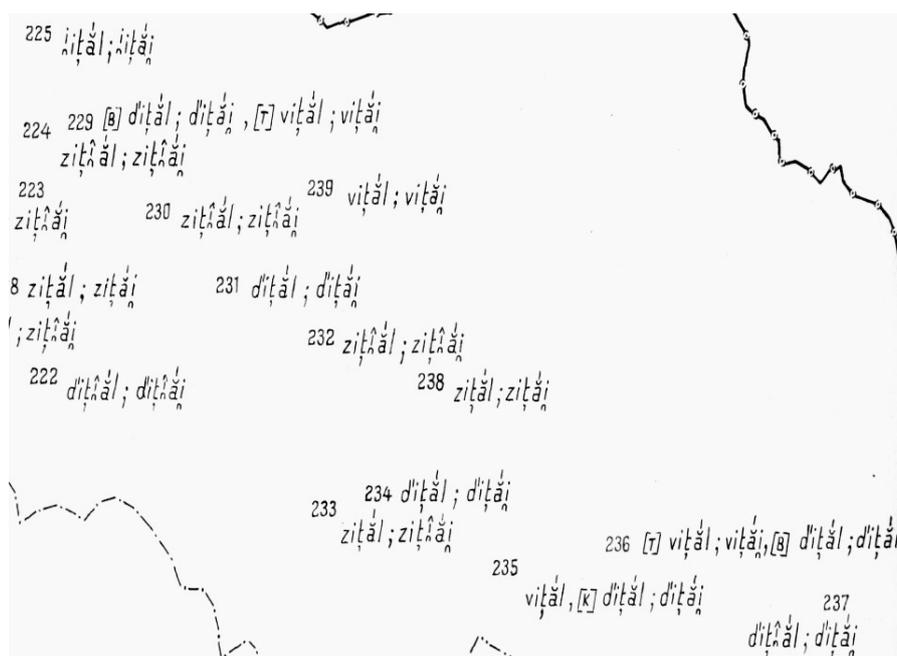
v > z: *loz0t* „lovit” (TD–Mar., Bb, p. 27/5); *zer, zer/* „vier” (ALRR–Mar., vol. IV, pl. XXVI, pct. 221, 222, 224–226, 228, 229, 231, 233–236, 238–240); *zi'e* „vie” (ALRT II, pct. 362, p. 159); *zyerń* < *viermi* – în Maramureș având sensul „șarpe” (ALRT II, pct. 353, p. 157); *zin* „vin” (Folcl. muz. MM, p. 127 – Vișeuul de Jos) și ALRR–Mar., vol. II (h. 486) atestă *zin* peste tot, excepție Săpânța unde stadiul de

palatalizare a labiodentalei **v** este specific graiurilor de la nordul Tisei ^y*in* (ALRR–Mar., vol. II, h. 486, pct. 227); *a zîní* „a veni” (Folcl. muz. MM, p. 95 – Ieud).

Observăm că pe harta 486, ALRR–Mar., vol. II, se precizează, referitor la formele cu labiodentala palatalizată, că fie sunt forme vechi – în notația ALR [V] –, fie sunt rostite de către bătrâni – notate [B]. Aceste cuvinte sunt concurate de forme literare având consoana nealterată, fiind notate, pe hartă, de obicei, primele urmând precizarea: recent [R] sau formă folosită de tineri [T]. Doar **în centru și în sud distingem două arii conservatoare**, unde sunt atestate câte o singură formă, cea dialectală, cu labiodentala **v** palatalizată la **z**: *aria de centru*, în jurul pct. 224, 225, 229, 231, și *aria de sud*, în jurul pct. 233, 234, 238.

Palatalizarea labiodentalei **v > d'** face trecerea spre aria vecină a subdialectului crișean, unde stadiul **d'** este specific:

v > d': *d'it**l „vițel” (ALRR–Mar., vol. II, h. 359, pct. 227, 231, 234); *d'is**8 „visez” (ALRR–Mar., vol. IV, h. 1053, pct. 221, 222, 228, 229, 231).

h. 359, ALRR–Mar., vol. II, *vițel*: **d'** < v + i (pct. 229, 231).

chiar **v > Φ**: (ca în nordul Tisei) pct. 225: ^y*it**l, în pct. 240 exprimare veche: ^y*it**l, recentă: *viț**l; *ină* „vino” (vb. imper.) (Folcl. muz. MM, p. 149 – Săpânța). Acest stadiu este întâlnit și în Vadul Izei unde se semnalează forme de tipul: *ină* „vino”, *id'ere* < *videre* „găleată”.

În graiurile maramureșene de la nord de Tisa, palatalizarea labiodentalelor **f**, **v** + *i*, *y* se realizează în stadiile *h'*, respectiv, *y*, la fel ca în graiul localității Săpânța⁸. Întâlnim și excepții: **f** palatalizat la **s**: *s'iris**6 h. 117 în pct. 2 Slatina (ALM, vol. I) și Apșa de Jos, *să siyě* „să fie” (TD-Bas., AJ, p. 358/25, 359/5; *cît ar si* „cât ar fi” (TD-Bas., Pl, p. 402/5).

Palatalizarea labiodentalei *f* > *h'* face trecerea spre aria vecină a subdialectului crișean, unde stadiul *h'* este specific:

f + *i*, *y* = ***h'***⁽ⁱ⁾: ***h'ěr*** „fier” (ALRR-Mar., vol. III, h. 751, pct. 227); ***h'ırbe*** „fierbe” (ALRR-Mar., vol. IV, h. 1112, pct. 227); ***h'in*** „fin” (ALRR-Mar., vol. I, h. 223, pct. 227), iar în pct. 239 labiodentala **f** se păstrează ***fin***, ***firis****6; ***h'iriz*** „ferăstrău” (ALRR-Mar., vol. III, h. 746, pct. 227 – Săpânța), la nord de Tisa: ***h'iris****6 (ALM, I, h. 117, pct. 1. 4); *să h'ib* „să fiu” (TD-Bas., BA, p. 319/25), *să nu h'ibă* „să nu fie” (TD-Bas., ST, p. 383/15); *să h'ie* „să fie” (TD-Bas., AJ, p. 346/35; Pl, p. 392/15, 395/15, 405/30). Stadiul ***h'*** de palatalizare a lui **f** este vechi, fiind semnalat și în textele dialectale din 1908: ***h'iu-său*** „fiul său”, ***a h'i*** „a fi” (Graiul 1908, p. 42, BA).

v + *i*, *y* = **Φ**: *yěr* „vier” (ALRR-Mar., vol. IV, pl. XXVI, MN, pct. 227 – Săpânța); *o inít acásă* [o ин"ит] „a venit acasă” (Udler 1969, 12: Slatina); *o inít o yárnă grě* „a venit o iarnă grea” (Graiul II, 1908, p. 48, BA); *iy fără yel* „vii fără el” (TD-Bas., Pl, p. 399/25); *in* „venea” (TD-Bas., Pl, p. 402/10); *iț** „vițea” (ALM, I, h. 223, pct. 1–4), în pct. 4 chiar diminutivul *ițălucă* „vițelucă”; *is*z* „vizez” (ALM, I, h. 26, pct. 1, 2, 4), pct. 3 *is*8*; *iț*l* „vițel” (ALM, I, h. 30, pct. 1–4); *yéspe* „viespe” (ALM, I, h. 50, pct. 1, 2, 3).

Aria acestui fonetism coboară și la sud de Tisa incluzând, pe lângă Săpânța, localitățile Vadu Izei și Iapa:

*iț*l* – (ALRR-Mar., vol. II, h. 351); *iță* „viță” (ALRR-Mar., vol. III, h. 360, h. 483, pct. 227); *ișîne* „vișine” (ALRR-Mar., vol. III, h. 465); *in* „vin” (ALRR-Mar., vol. III, h. 486, pct. 227); *is*8* „vizez” (ALRR-Mar., vol. IV, h. 1053, pct. 225–227, 240); *ib*, *iy*, *ie* „viu, vii, vie” adj. (ALRR-Mar., vol. IV, pl. XIII, pct. 227).

Tache Papahagi (1925, LX) înregistrează dispariția lui **v** în condițiile de palatalizare la Săpânța, Rogna de Jos și Giulești.

În textele dialectale culese recent în Apșa de Jos (de către Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe și Vasile Pavel) se evidențiază evoluția palatalizării lui **f** de la **h'** la **s**⁽ⁱ⁾, la generația medie și chiar la **ș**, numai în graiul celor tineri în cuvântul *fierbe*: *șerb*⁽ⁱ⁾, fonetisme neatestate pentru această arie dialectală în cercetările anterioare (Neagoe 2000, 34). Mai observăm că sunt situații în care cele

⁸ Tache Papahagi (1925, LIV) remarca, în localitatea Săpânța, forma *in* < *vin*.

două forme alternează chiar în graiul aceluiași vorbitor. Astfel: *să sy{rbe* (TD-Bas., AJ, p. 359/20) alternează cu *h'rbem* (TD-Bas., AJ, p. 359/15); *s'ir d'ě ăță* / *h'ir* (TD-Bas., AJ, p. 367/30).

0.3. Oclusivele dentale **t, d** devin, prin palatalizare, oclusive palatale **t', d'**⁹ (prin aceste stadii de palatalizare **subdialectul maramureșan se grupează cu subdialectul crișean**, dentalele evoluând, prin palatalizare, spre oclusive palatale (Caragiu Marioțeanu 1975, 168):

blíd'ě „farfurii” (TD-Bas., AJ, p. 339/25); *conflict'e* (TD-Bas., ST, p. 376/15); *d'ihor* (ALRR-Mar., vol. IV, MN, pl. XLII, pct. 221–240); *d'int'ě*¹⁰ (ALRR-Mar., vol. IV, MN, pl. III, pct. 221–240); *frát'e* (ALRR-Mar., vol. I, h. 178); *frúnt'e* (ALR II, s.n., h. 114, pct. 353; ALRR-Mar., vol. IV, pl. I, MN); *mormínt'ě* (ALRR-Mar., vol. IV, pl. XIII, pct. 221–229. 231–240, excepție pct. 230 unde -e final se închide la -i: *mormínt'i ca în subdialectul moldovean*); *p(nt'ecă/p(nčit'e* „pântece” – cu metateză (TD-Bas., ST, p. 386/5; ALRR-Mar., vol. IV, pl. V, pct. 221–240); *st"le* (Graiul II, 1908, p. 38); *sút'ě* (TD-Bas., AJ, p. 351/25); *t'acă* „teacă” (ALRR-Mar., vol. III, h. 714); *t'emet'ě*© (pl. *t'emet'á*©ă) „cimitir” – (ALRR-Mar., vol. I, h. 243, pct. 221, 225); *túnet'e* (BA – TD-Bas., p. 321/15).

PÂNTECE
 „*ventre*”

312

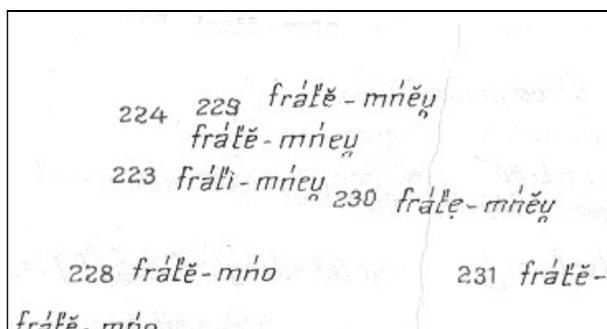
I. *Întrebare indirectă* : Cum îi zici, la partea asta, de la piept până picioare ? (INDIC.).

II. *pînčîlě* : 221. 223-226. 229.
pînčîlě : 227. 230.
pînčălě : 222. 228. 235. 236. 238.
pînčělě : 231. 232. 234.
pînłěčă : 233.
pînłičă : 237.

pl. V, ALRR-Mar., vol. IV, MN, *pântece*.

⁹ „Palatalizarea dentalelor *t, d, l, n, r*, urmate de vocale prepalatale (*e, i*) și de iot (-y) caracterizează partea de vest și de nord a teritoriului lingvistic dacoromân și este un fenomen dialectal specific exclusiv acestui dialect (necunoscut dialectelor sud-dunărene)” (Caragiu Marioțeanu 1975, 168).

¹⁰ Forma *d'int'ě*, cu dentalele palatalizate, este generală în Maramureș, însă se întâlnește și în centrul Transilvaniei și prin nordul Moldovei (Cf. ALRR-Sint., vol. I, h. 120–121).

h. 178, ALRR–Mar., vol. I, *frate*.

Dacă ținem cont de palatalizarea dentalelor **d**, **t**, **n** înaintea lui **e**, **i**, subdialectele de nord-vest se grupează cu cele de sud-vest, pe când păstrarea nealterată a lor înaintea lui **e**, **i** grupează împreună subdialectele de sud și de est. Excepție face Țara Oașului, singura regiune din aria de vest a dacoromânei care nu cunoaște palatalizarea dentalelor **t**, **d**. Fenomenul este explicat de E. Petrovici ca fiind inovație și-l pune pe seama influenței ucrainene. Graiul din Țara Oașului “a fost socotit când grai de tranziție, când grai subordonat unuia sau altuia dintre subdialectele vecine: crișean sau maramureșean”¹¹. În acest sens, palatalele **t'**, **d'** au fost socotite drept trăsături specifice subdialectelor din vestul țării, crișean și maramureșean.

Problema stadiilor de palatalizare a dentalelor **t**, **d** + **e**, **i** este explicată de I. Pătruț (1953, 211–212; 1958, 66–67)¹², care arată că, în prima fază, sub influența slavă s-a ajuns la stadiul [**t'**, **d'**], apoi sub influența maghiară dentalele ușor palatalizate [**t'**, **d'**] au devenit dorsopalatale [**t'**, **d'**] în Crișana, Maramureș și nordul Transilvaniei. După Gr. Rusu (1983, 135), în urma evoluției dentalelor ușor palatalizate [**t'**, **d'**, **n'**] la dorsopalatalele [**t'**, **d'**, **n'**], graiurile românești din vestul țării au intrat în aria fonetică din Europa centrală, alături de limbile maghiară, cehă, slovacă, sârbocroată, albaneză, macedoneană și de unele graiuri ucrainene de vest în care există dorsopalatale identice.

¹¹ Urișescu 1984 b, 391. În privința unor fenomene lingvistice cum ar fi: “tratamentul fricativelor **ș**, **j**, palatalizarea labialelor, condiționalul perfect, graiul din Țara Oașului are un caracter de tranziție între cele două subdialecte”, maramureșean și crișean, putând fi considerat subdialect aparte (*Ibidem*, 397).

¹² I. Pătruț (1958, 66) considera că „înmuiera” consoanelor este o influență bulgară veche. Se admite că în trecut toți românii rosteau înmuiați dentalele *t*, *d*, *n*, dar atunci, în această situație, cum se poate explica influența vechii bulgare la întreg teritoriul românesc? În acest caz, ni se pare plauzibilă explicația oferită de către Victor Iancu (1967, 310) după care palatalizarea dentalelor s-a produs în două etape principale: 1. Dentalele *d*, *t*, *n*, *l*, *r*, *s* + *iot* > *d'*, *t'*, *n'*, *l'*, *r'*, *s'* spre sfârșitul latinei târzii. 2. În româna primitivă comună a început o nouă palatalizare. Consoanele *d*, *t*, *n*, *l*, *r*, *s* + *e*, *i* au devenit cu timpul *d'*, *t'*, *n'*, *r'*, *s'* – numită palatalizare intransitivă. Graiurile dacoromâne de vest au inovat spre *d'*, *t'*, *n'* sub influența maghiarei și a sârbei.

0.4. Oclusivele palatale **k'**, **g'** sunt substituie prin fonetisme rezultate în mod obișnuit din palatalizarea dentalelor: **t'**, **d'**:

k' > t': *gîndát'e* „șarpe” apare și cu varianta *gîndák'e* (AJ – TD–Bas, p. 367/15); *înt'id'e* „(a) închide (TD–Mar., Bb, p. 5/5; Folcl. muz. MM, p. 141 – Ieud); *mút'e* „mușe (la sapă)” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. XXX, pct. 221–240); *ot'i* „ochi” (ALM, I, h. 80, pct. 1–4); *răt'ișilor* „răchișilor” (Graiul II, 1908, p. 41, BA); *t'ŷe* „cheie” (ALRR–Mar., vol. III, h. 848, pct. 223); *t'emá* „chema” (Graiul II, 1908, p. 39); *t'iot'ŷy* „chiuie” (ALRR–Mar., vol. I, h. 230, pct. 229, 230, 240); *t'ip<chip* „fotografie” (ALRR–Mar., vol. III, h. 741, pct. 223–225, 232–234, 237, 240); *unt'és* „unchi” (ALRR–Mar., vol. IV, pl. VIII, MN); *uret'ŷhișă* „urechelnișă” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. XLIV, pct. 221–236, 238–240).

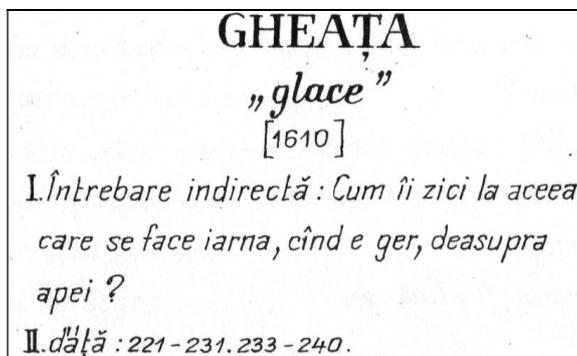
232 [R] fotogrăfișă; -fiș, [v] ŷip; ŷipuri
238 fotogrăfișă; -fiș
234 fotogrăfișă, [k] ŷip; ŷipuri
233 ŷip; ŷipuri

h. 741, ALRR–Mar., vol. III, *fotografie* (**t' < k'**) (pct. 232, 233, 234).

224 229 oŷelári, [G] oŷeri
oŷeri
223 oŷeri
230 oŷeri
228 oŷeri
oŷeri
231 oŷeri
222 [I] oŷelári, [II] oŷeri

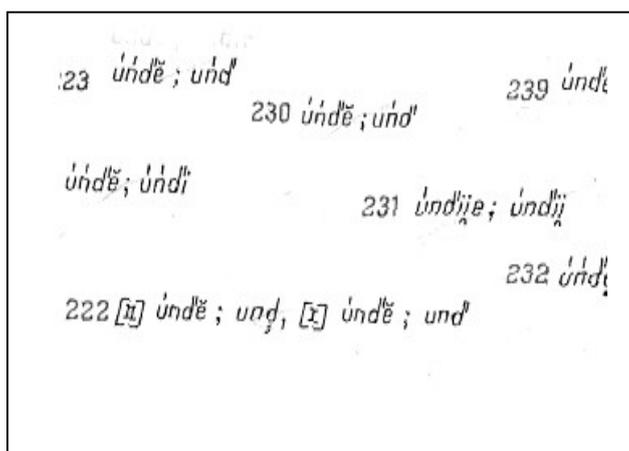
h. 37, ALRR–Mar., vol. I, *ochelari* (**t' < k'**).

g' > d': *d'iașă* „gheașă” (ALRR–Mar., vol. IV, pl. LIV, MN); *únd'iě* „unghie” (ALRR–Mar., vol. I, h. 130); *súd'iș* „sughiș” (ALRR–Mar., vol. IV, pl. XCII).

pl. LIV, ALRR-Mar., vol. IV - *gheață* (*g'* se confundă cu *d'*).

und'e poate însemna „unde”, dar și „unghie”, cf. h. 130 „unghie”, ALRR-Mar., vol. I, pct. 221–224, 228, 229, 230, 232–236, 238–240;

h. 130, ALRR-Mar., vol. I, *unghie* (*d'* se confundă cu *g'*).

Regăsim și situația în care oclusiva palatală *k'* se păstrează: *ur{k'ile* (TD-Mar., Bb, p. 27/5); *kitLță* „chitanță” (ALRR-Mar., vol. III, h. 737, pct. 227, 229, 234–237, 239).

0.5. În graiurile de la sud de Tisa se înregistrează două serii de fricative dentale: o serie primară: *s, z* – cu caracter dur, și o a doua serie, secundară: *s', z'* – având caracter palatal, explicabil prin proveniența lor.

Fricativele dentale *s, z* (primare) și cele palatoalveolare *ș, j*, la sud de Tisa, sunt dure, influențând timbrul vocalelor următoare: *e >ě, â; i >K, î* și reducând

diftongul ÷a la a. Magdalena Vulpe (1984, 325) observă că isofona **șă/șe** desparte Maramureșul și Oașul de Crișana.

Fricativele **ș, j** au un caracter palatal în graiul maramureșean vorbit de o parte și de alta a Tisei (și la Săpânța), **făcând o arie de tranziție spre subdialectul crișean, unde consoanele ș, j sunt pronunțate palatal: cămășe** (ALM I/1, h. 365, pct. 1, 3); *čenúșe* (ALM I/1, h. 198, pct. 2); *cľje* (ALM I/1, h. 373, pct. 1, 2); *gúșu* (ALM, II/2, h. 732, pct. 1, 4); *mătúșu* (ALM, II/2, h. 795, pct. 1–3; h. 796, pct. 1–3); *úșe* (ALM I/1, h. 366, pct. 2), fapt ce confirmă constatarea făcută de Gr. Rusu (1983, 175) în ceea ce privește coincidența ariilor de rostire palatală a africatelor **č, ģ** și a fricativelor **ș, j** pe întreg teritoriul dacoromân (Neagoe 2000, 33). Totuși, în unele puncte, **ș, j** au caracter „dur“ : *9umčșă/cămčșă* (ALM I/1, h. 365, pct. 2, 4); *čenúșă* (ALM I/1, h. 198, pct. 1, 3, 4); *cĂrjă* (ALM I/1, h. 201, pct. 1–3); *cľjă* (ALM I/1, h. 373, pct. 3, 4); *gúșă* (ALM, II/2, h. 731, pct. 2, 3; iar pe h. 200 “gușă (de păsări)” pct. 1–4); *mătúșă* (ALM, I/1, h. 199, pct. 1–4; ALM II/2, h. 795, pct. 4; ALM II/2, h. 796, pct. 4); *úșă* (ALM I/1, h. 366, pct. 1, 3, 4).

0.6. În subdialectul maramureșean, în formele moștenite din latină sau din fondul autohton, s-au păstrat, ca și în subdialectele crișean și moldovean, fonetismul arhaic **ġ** (< lat. *d + e, i + ó, ú; j + o, u*)¹³:

aġúns „ajuns” < lat. *adjungere* (ALRT II, pct. 362, p. 161; TD–Mar., Bd, p. 15/20); *aġútă* „ajută” < lat. *adjutare* (TD–Mar., Bb, p. 19/15); *ġoc*¹⁴ „joc” < lat. *jocus* (ALRT II, pct. 353, p. 157; ALRR–Mar., vol. IV, pl. XCV, pct. 221–240; TD–Mar., Bb, p. 1/15); *ġoi* „joi” < lat. *Jovis* (ALRR–Mar., vol. IV, pl. XLIX, pct. 221, 222, 224–227, 235, 236, 238, 239, 240), *ġó_a* „joia” (TD–Mar., P, p. 29/5); *ġłcă* „joacă” < lat. *jocare* (TD–Mar.: B, p. 22/20; Bs, p. 2/20), *o ġucát* „a jucat” (TD–Mar., Bd, p. 15/25); *ġos* „jos” < lat. *deo[r]sum* (DLRM, s.v. *jos*), (Graiul II, 1908, p. 40, BA; ALRT II, pct. 362, p. 161; TD–Mar., B, p. 31/25; G, p. 23/20;

¹³ Arhaismul **ġ** „este urmașul lat. *i* consoană în poziție inițială, urmat de *o, u*, devenit mai întâi **ġ**, păstrat ca atare în graiul maramureșean, și fricativizat apoi în **n, ž** în graiurile moldovean și, respectiv, bănățean și în **j** (ca în graiurile muntean și crișean și ca în limba literară)” (Caragiu Marioțeanu 1975, 171). Africata **ġ** se păstrează și în aromână *aġúnđi* (*Ibidem*, 171). Cf. și Farcaș 2007, p. 55–62.

¹⁴ Formele: *ġioc, ġiude, ġios* sunt semnalate de către Al. Rosetti (1966, IV, V, VI, 248) în textele care provin din nordul Ardealului, Maramureș și Moldova, în secolul al XVI-lea. După B. Kelemen (1972, 5), pronunțarea lui **ġ** în cuvintele amintite mai sus „nu se limita numai la Maramureș, nordul Transilvaniei și al Moldovei, ea exista și în partea sud-vestică a Transilvaniei”. Africata **ġ** < lat. *j + o, u* se păstrează ca arhaism și în aromână: *ġóc^u* „joc”, *ġúdic^u* „judec”, *ġóni* „june” (Cf. Caragiu Marioțeanu 1975, 231).

S, p. 9/25); **ǵunc** „bou tânăr” < lat. *juvencus* (TD–Mar., P, p. 9/10); **ǵug** „jug” < lat. *jugum* (TD–Mar., P, p. 12/20).

La sudul Tisei, în textele culese în 1973 și 1982–1983, se întâlnesc mai multe situații în care **ǵ** evoluează la **j**, ca în **subdialectul crișean, constituindu-se într-o arie de tranziție spre aria vecină a Crișanei**. Cele mai dese atestări le găsim în Botiza, unde circulă, în paralel, **ǵ** evoluat la **j**, dar și arhaismul **ǵ**: *fujot* „fugit” (TD–Mar., Bz, p. 3/5); *jărúnk'* „genunchi” (TD–Mar., Bz, p. 12/5); [*să nu să*] *lǵjě* „lege” (TD–Mar., Bz, p. 9/10); *mǵrje* „merge” (TD–Mar., Bd, p. 10/25; G, p. 12/20); *spárjă* „sparge” (TD–Mar., Bz, p. 2/25) – această transformare a lui **ǵ** la **j** se întâlnește în vorbirea tinerilor, în vreme ce vorbitorii în vârstă păstrează fonetismul arhaic **ǵ**: *ǵos* „jos” (TD–Mar., Bz, p. 26/5); *ǵucát* „jucat” (TD–Mar., Bz, p. 26/10).

0.7. Aria dialectală a Maramureșului, din punct de vedere fonetic, se caracterizează prin apartenența la aria cu labialele *p*, *b*, *m* palatalizate. În această arie, în care intră – pe lângă Maramureș – Crișana, nordul Transilvaniei și Bucovina, aceste labiale au cunoscut o „alterare” (Gr. Rusu 1962, 76; 1983, 39), în sensul că, alături de ele, a apărut câte o consoană palatală formând grupuri consonantice.

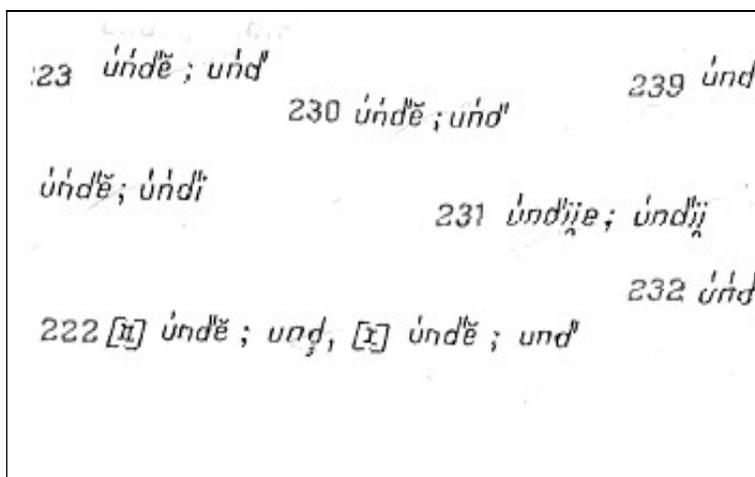
Pe lângă stadiile finale de consoană simplă palatalizată se înregistrează foarte frecvent stadiile de grup consonantic¹⁵. În formele cu ocluse labiale palatalizate, **k'**, **g'** (simple sau în grupurile consonantice **pk'**, **bg'**) apar substituite prin **t'**, **d'**¹⁶:

d'indă „ghindă” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. XLI, pct. 221–240); **d'ăță** „gheață” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. LIV, pct. 222, 224, 227, 228, 230, 231, 233, 236, 238); **d'em** „ghem” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. XXXIX, pct. 221–240); **ńěd'łbă** „schiloadă” (ALRR–Mar., vol. I, h. 170/171, pct. 232); **ınt'ină** „închină” (Udler 1969, 14 – Slatina); **ot'** „ochi” (Graiul II, 1908, p. 43, BA); **ot'elár'** „ochelari” (ALRR–Mar., vol. I, h. 37, pct. 222, 229, 232, 234, 239); **pădiút'ě** „păduche” (ALRR–Mar., vol. I, h. 22, pct. 221–240; ALRR–Sint., vol. I, h. 25); **răt'ită** < *răchită* „salcie” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. XLII, pct. 222–238, 240); **t'or** „chior” (ALRR–Mar., vol. I, h. 34, pct. 226, 240); **unt'ǵș** „moș/unchi” (ALRR–Mar., vol. I, h. 184,

¹⁵ Palatalizarea labialelor în stadiul de grup consonantic (*pt'*, *bd'*, *mí*) este mai frecventă în subdialectele maramureșean și crișean; la nivelul aromânei este un fenomen general și se realizează totdeauna în stadii finale: *k'*, *g'*, *ń* (cf. Sala 2001, p. 410). V. Farcaș 2005–2007, p. 75–81. Prin existența stadiilor de palatalizare în faza de grup consonantic, subdialectul maramureșean se grupează cu subdialectul crișean

¹⁶ Fenomene remarcate și de Tache Papahagi (1925, LXIII): **t'~e** „cheie”, **t'iot** „chiot”.

pct. 222, 229, 231, 233) – fonetisme rezultate în mod obișnuit din palatalizarea dentalelor: *und'e* poate însemna „unde”, dar și „unghie”, cf. h. 130 „unghie”, ALRR–Mar., vol. I, pct. 221–224, 228, 229, 230, 232–236, 238–240; *t'ey* poate însemna „tei” dar și „chei” (cf. ALRR–Mar., vol. MN, pl. XIV, „chei” pct. 221–226, 228–240; vol. III, h. 848, pct. 223; TD–Mar., P, p. 37/5; ALRR–Bas. Bucov. Transn., vol. I, h. 16, pct. 3; și ALRR–Mar., vol. IV, pl. XLII „tei”, pl. XLII, pct. 221–240); *părét'ě* „pereche” (TD–Mar., Bb, p. 23/5), dar și „perete” ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. XIV, pct. 225, 228, 229, 231, 236 și pl. XXIX, „pereche”, pct. 238; TD–Mar., Bb, p. 23/5; ALRR–Mar., vol. II, h. 328, pct. 239 – notă).

h. 130, ALRR–Mar., vol. I, *unghie* (*d'* se confundă cu *g'*).

Din palatalizarea lui **p**, **b**, **m** se obțin fonetismele **(p)t'**, **(b)d'**, **(m)ń**:

înt'|d'ic „împiedic” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. XXIII, pct. 223, 240); *împt'|d'ic* „împiedic” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. XXIII, pct. 221, 222, 224–234, 236, 237, 239); *st'ín* „spini” (Folcl. muz. MM, p. 116 – Sarasău, p. 121 – Glod); *t'ept* „piept” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. IV, pct. 221–225, 227–240); *t'eptár* „pieptar” (TD–Mar., Bb, p. 26/10); *t'icłre* „picioare” (TD–Mar., Bb, p. 6/10); *t'ipă* „pipă” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. LXI, pct. 221–240); *t'iper_áză* „piperează” (TD–Mar., Bd, p. 13/10); *t'ipér/* „piper” (TD–Bas., BA, p. 330/10); *t'irón* „piron” (ALRR–Mar., vol. II, h. 286, pct. 231); *t'it'ícu* „piticu” (TD–Mar., P, p. 37/5); *t'í6ă* < *piuă* „mojar” (ALRR–Mar., vol. II, h. 341, pct. 228); *t'izmaș* „pizmaș” (ALRR–Mar., vol. III, h. 703, pct. 223, 224, 227, 230, 232, 233, 237, 238, 240); *scárt'in* „scarpin” (ALM, I, h. 11, pct. 2, 3, 4); *st'ic* „spic” (ALRR–Mar., vol. III, h. 812, pct. 222, 223, 230); *stílt'* „stâlpi”

(TD–Mar., Bb, p. 19/25); *sust'ina* „suspina” (Graiul II, 1908, p. 43, BA); *ald'* „albi” (ALRR–Mar., vol. I, h. 14, pct. 228); *ald'ină* „albină” (Graiul II, 1908, p. 46, BA); *d'ibol* „bivol” (ALRR–Mar., vol. IV, pl. XXI, pct. 221–240); *ord'* „orbi” (ALRR–Mar., vol. I, h. 32, pct. 222–225, 228–235, 238, 240); *míně* „mine” (ALRT II, pct. 353, p. 156); *ńir~ása* [H"npjáca] „mireasa” (Udler 1969, 14 – Slatina); *pumń* „pumni” (ALRR–Mar., vol. I, h. 123, pct. 221–226, 228–240);

În general, dacă labiala este în poziție inițială, se înregistrează stadiile *pt'*, *bd'*, *mń*¹⁷. Ca regulă generală, grupurile [pt'], [bd'], [mń] s-au menținut în poziție inițială în termenii următori:

pt'le „piele” (ALRR–Mar., vol. IV, pl. III, pct. 221–240); **pt'ită** < *pită* „pâine” (ALRR–Mar., vol. II, h. 518, pct. 221–240); **pt'ică** „piuă” (ALRR–Mar., vol. III, h. 634, pct. 221–240); **mńrlă** „mierlă” (ALRR–Mar., vol. III, h. 601, pct. 221–240), și aproape fără excepție în: **pt'ătră** „piatră” (ALRR–Mar., vol. IV, pl. XIV – excepție pct. 221: **p'ătră**); [pânza]; (se) **bd'il{șt'e** (ALRR–Mar., vol. II, h. 514), excepție pct. 226, unde labiala a dispărut: [pânza], *să d'il'©* și pct. 239 unde labiala nu cunoaște palatalizarea: **bil'©** (cf. Vulpe 1984, 326; Avram 1997 b, 329); **mńjloc** „mijloc” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. XLIV, pct. 221–238, 240, excepție pct. 239: mijloc).

Alte exemple de labiale atestate în stadiile *pt'*, *bd'*, *mń*:

pt': **pt'ătră** „piatră” (ALR s.n., vol. I, h. 167, pct. 353, 362; ALRR–Mar., vol. IV, pl. XIV, pct. 222–240; Folcl. muz. MM, p. 92 – Vișeu de Jos); **pt'le** „piele” (ALR II s.n., vol. II, h. 530, pct. 353; ALRR–Mar., vol. III, h. 277, pct. 223–225, 229–231, 233, 234, 235; vol. IV, pl. III, pct. 221–240); **pt'f're** „piere” (TD–Mar., P, p. 28/25); **pt'ěrsíc** „piersic” (ALRR–Mar., vol. I, h. 210, pct. 222), dar și **t'ěrsíc** în pct. 224, 227; vol. II, h. 469 – aria de nord-vest; **pt'čór** „picior” (ALRR–Mar., vol. I, h. 131, pct. 221, 222, 226; TD–Bas., AJ, p. 336/5); **pt'íghniță** „pivniță” (ALRR–Mar., vol. II, h. 270, pct. 224, 226); **pt'ilă** „pilă” (ALR II, s.n., vol. II, h. 544, pct. 353, 362); **pt'ită** „pâine” (Folcl. muz. MM, p. 94 – Vișeu de Jos); **pt'irón** „piron” (ALRR–Mar., vol. II, h. 286, pct. 233, 234, 236, 237); **pt'iuță** < dim. *piuă* „mojar de lemn” (ALRR–Mar., vol. II, h. 341, pct. 227, 238);

¹⁷ Există situații în care labiala dispăre din aceste grupuri. După Urișescu (1984 a, 296), Avram (1997 b, 329) aceasta dispăre, în poziție inițială, când la începutul silabei următoare este o altă labială: „l'élmination de la labiale des groupes [pt'] et [bd'] s'est produite dans les parlers du Maramureș en position initiale, lorsque dans le segment postvocalique de la première syllabe ou au commencement de la syllabe suivante il y avait une autre labiale” (Avram 1997 b, 329).

- bd'**: **bd'i**[^] „bici” (ALRR–Mar., vol. IV, pl. XXIII, pct. 237); **bd'iliță** „oaie albă” (ALRR–Mar., vol. IV, h. 914, pct. 221, 231, 240); **bd'itáng** „leneș, haimana, ticălos” – în Budești este cunoscut mai ales cu sensul „prost” (< magh. *bitáng*) (ALRR–Mar., vol. II, h. 428, pct. 226, 227); **bd'ir** „bir” (ALRR–Mar., vol. IV, pl. LXXVIII, pct. 228); **bd'iră6** < *birău* „primar” (ALRR–Mar., vol. III, h. 602, pct. 240; vol. IV, pl. LVII, pct. 223, 225, 226, 229, 233, 235, 236, 238–240);
- mń**: **mń're** „miere” (Graiul II, 1908, p. 42, BA); **mńilós** „milos” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. LX, pct. 221–238, 240); **mńicǎ** „micǎ” (ALRR–Mar., vol. I, h. 75, pct. 220–240); **mńijločĂ6** „mijlociu”, **mńire** „mire” (Udler 1969, 12 – Slatina [mń"pe]; ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. XI, pct. 221–227, 229–238, 240); **mńinúne** „minune” (Graiul II, 1908, p. 40); **mńir_ásǎ** “mireasǎ” (Udler 1969, 12 – Slatina [mń"ırjǎsı]; Folcl. muz. MM, p. 119 – Borșa, p. 121 – Glod, p. 112 – Sǎpǎnța, p. 114 – Leordina).

Aceste stadii mai apar cǎnd labiala este urmatǎ de *i*, *ye* (*ya*):

- cǎpt'iř** „cǎpițǎ” (ALR s.n., vol. I, h. 58, pct. 353, 362; ALRR–Mar., vol. IV, pl. XXXIII, pct. 228–231; TD–Bas., ST, p. 380/10); **cobd'ílǎ** „cobilǎ” (la plug) (ALRR–Mar., vol. III, h. 850, pct. 222, 224–226, 228–240); **copt'il** „copil” (ALRR–Mar., vol. I, h. 198, pct. 222, 235, 236, 238); **hrebđ'incǎ** „ragilǎ” (ALRR–Bas. Bucov. Trans., vol. II, h. 139, pct. 2–4; h140, pct. 2); **lǎcrǎmń** „lǎcrimioare” (Graiul II, 1908, p. 42, BA); **lumńín d'ě d'ațǎ** „țurțuri” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. LIV, pct. 223, 227, 231); **obđ'©l'ě** „obiele” (TD–Bas., AJ, p. 348/20); **opt'inč** „opinci” (ALRR–Mar., vol. IV, pl. XLVII, pct. 221–238, 240); **pomńițǎ** „fragi” (ALRR–Mar., vol. II, h. 450, pct. 221–231, 233–235, 238); **sǎbd'i'ě** „sabie” (ALRT II, pct. 362, p. 161; ALRR–Mar., vol. III, h. 713, pct. 224, 225, 227, 231, 236); **trimbđ'iřuca** „trǎmbița” (dim.) (Folcl. muz. MM, p. 160 – Berbești); **vřǎbd'óy** „vrǎbioi” (ALRR–Mar., vol. III, h. 596, pct. 221–226, 228–230, 232, 233).

Palatalizǎri de acest gen apar și la finala unor cuvinte, ca de exemplu, la pluralul substantivelor și adjectivelor și la persoana a II-a a verbelor cu tema în labiale sau labiodentale (Gr. Rusu 1983, 123):

- albd'** „albi” (ALRR–Mar., vol. I, h. 14, pct. 226, 230); **qǎrbd'** „cerbi” (ALRR–Mar., vol. III, h. 577, pct. 221, 222, 227, 231, 235, 236); **lǎcrǎmń** „lacrimi” (ALRR–Mar., vol. I, h. 41; vol. II, h. 343, h. 450, h. 480); **lupt'** „lupi” (TD–Bas., ST, p. 378/5–10); **hulpt'** „vulpi” (ALRR–Mar., vol. III, h. 583, pct. 227, 231, 236); **orbd'** „orbi” (ALRR–Mar., vol. I, h. 33, pct. 222, 227, 236, 237); observǎm cǎ stadiul *bd'* apare în arii laterale, în vreme ce în celelalte

zone labiala *b* se palatalizează la *d'* – v. ALRR–Mar., vol. I, h32, h. 14. În punctul 239, influența limbii literare, dar și condițiile specifice anchetei dialectale (prezența anchetatorului) determină păstrarea labialei *b* nealterate – forma *orb*/ (ALRR–Mar., vol. I, h. 32, pct. 239). În același punct, 239, *b* se păstrează și în cuvântul *zbi*[^] „bici” (ALRR–Mar., vol. IV, pl. XXIII). Și labiala *p* se păstrează nealterată în același punct 239: *hulpe* „vulpe” este întâlnit și cu pluralul fără palatalizare *hulp*/ (ALRR–Mar., vol. III, h. 583, pct. 239); *slabd'* „slabi” (ALRR–Mar., vol. I, h. 69, pct. 226, 227, 231–233, 235, 236, 240); *șt'opt'* „șchiopi” (ALRR–Mar., vol. IV, MN, pl. VI, pct. 221–238, 240); *știrbd'* „știrbi” (ALRR–Mar., vol. I, h. 81, pct. 221–228, 231, 234–238); *tălp't'* „tălpi” (ALRR–Mar., vol. I, h. 134, pct. 226); *țapt'* „țapi” (ALRR–Mar., vol. IV, pl. XXIV, pct. 221–238, 240); *znopt'* „znopi” (TD–Bas., Pl, p. 394/15).

Fără a avea caracter de fenomen general în graiurile de la nord de Tisa, labialele **p, b, m** se palatalizează, în majoritatea cazurilor, la stadiile **pt', bd', mń**. Astfel ALR I, pct. 352 = Apșa de Jos, nu consemnează forme palatalizate pentru **p, b**: h. 55: **picior**, h. 67: *orb, orbi*. Și ALRR–Bas. Bucov. Transn. înregistrează cuvinte cu labiale nealterate, în aceeași localitate Apșa de Jos, pct. 352 (în notația ALR): *pis*m* (ALRR–Bas. Bucov. Transn., vol. I, h. 28, pct. 1); *pičĽre* (ALRR–Bas. Bucov. Transn., vol. I, h. 165, pct. 1). În ancheta din 1993¹⁸ s-au întâlnit câteva exemple de palatalizare ale consoanelor **p, b, m**, care coexistă cu labiale păstrate: **pită/pt'ită**; **pietri/pt'ietri**; **lupt', căpt'iț**. Și materialele ALM și ALRR–Bas. Bucov. Transn., consemnează termeni cu labialele **p, b, m** palatalizate la stadiile **pt', bd', mń**:

pt': **áript'** „aripi” (ALRR–Bas. Bucov. Transn., vol. II, h. 153, pct. 4); **pt'fle** „piele” ALRR–Bas. Bucov. Transn., vol. II, MN, pl. 16, pct. 1–4; **pt'ișcă** „pișcă” (ALRR–Bas. Bucov. Transn., vol. II, h. 121, pct. 1, 2, 3); **pt'ibă** „piuă” (ALRR–Bas. Bucov. Transn., vol. II, h. 190, pct. 2–4); **pt'ičĽre** „picioare” (ALRR–Bas. Bucov. Transn., vol. II, h. 165, pct. 2–4); **stupt'ină** „prisacă” (ALRR–Bas. Bucov. Transn., vol. I, h. 124, pct. 2);
bd': **bd'inė**¹⁹ „bine” (TD–Bas., Pl, p. 409); **obd'él'e** „obiele” (ALM, I, h. 168);
mń: **mńicúță** „micuță” (TD–Bas., Pl, p. 398/30, AJ, p. 338/10); **mńi'e** „mie” (ALM, I, h. 187, pct. 1–4); **omńidă** (ALM, I, h. 168, pct. 2, 3, 4).

Observăm că, spre deosebire de celelalte localități, în graiul din Apșa de Jos (pct. 1 – ALM, pct. 352 – ALR) labialele nu sunt atinse de fenomenul palatalizării²⁰ decât în foarte puține cazuri (v. mai sus: *mie, piele, pișcă*),

¹⁸ Anchetă realizată de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe.

¹⁹ Stadiul *bd'* în *bd'inė* a fost remarcat și de Vasile Melnic care indică și varianta *d'ine*. Din păcate noi nu am depistat această ultimă formă (Cf. Melnic 2000, 208).

²⁰ Particularitatea a fost remarcată și de Victorela Neagoe (2000, 36).

constituindu-se într-o **arie de trecere** spre subdialectul crișean, respectiv spre graiul din Țara Oașului cu care face arie comună sub acest aspect.

Ni se pare demn de interes faptul că la același vorbitor întâlnim toate cele 3 stadii: cu labiala păstrată, cu stadiul intermediar de palatalizare și cu stadiul final în care *p* se confundă cu fonetismul rezultat din palatalizarea dentalei *t*: **py**{*le*, **pt**'{*le*, **t**'{*lea* „piele” (TD–Mar., P, p. 18/5). Acest lucru ne arată că alături de formele tradiționale, specifice, păstrate, influența limbii literare a avut efect și, prin urmare, în sistemul lingvistic al vorbitorului circulă în paralel și forme populare și literare. În aceeași localitate, Poiana Borșa, înregistrăm *p* palatalizat la *k*²¹: **k**'*ipér*/ „piper” (TD–Mar., P, p. 25/5), formând o **arie de trecere spre subdialectul moldovean** unde se știe că labiodentala **p** se palatalizează la stadiul **k**'.

Stadiul **mń** a fost atestat după 1750 în Maramureș (Gheție 1975, 122; Macrea 1965, 67): *mń*{*re* – Cornești 1821; *mńé6* – Nănești 1748, Glod 1767; *némńiș* – Săpânța 1814.

Papahagi (1925, LVIII) a înregistrat mai rar și forma *p*' <*p* + *i*, *ye*: **împ**'*ing*, **lip**'*idé6*, **p**'*éliță*, **p**'*ițy*{*ńe*, dar faza **pk**' predomina: *apropk*'*yá*, *cópk*'*il*, **lipk**'*i*, *opk*'*incă*, **pk**'{*le*, **pk**'*icá*, **pk**'*icurá*. La fel, pentru bilabiala **b** găsește rar **b**' : *alb*'*í*, **b**'*etéși*, **b**'*íne*, *halúb*'*e*, în timp ce forma **bd**' este generală: **bd**'*ir**6 „primar”, **bd**'*izúí* „a (se) baza”, *bumbd*' „nasturi”, și chiar faza **d**' : *cord*'*í* „a aduna în șir”, *dezd*'*ín* „despic”, **d**'*íbol*²² „bivol”, *scírd*'*í* „scârbi”, **zd**'*íci* „bici”.

Stadiul **mń** apare frecvent în formele pronomului (și adjectivului) posesiv: *a mńé6* și în câteva cuvinte: **mńire** „mire” (ALRR–Mar., vol. IV, pl. XI, MN, pct. 221–227, 229–238, 240); *nu mń-i spúńe*? (ALRT II, pct. 362, p. 160); *lumńină*, **mńel**, **mńerlă**, **mńez** (Neagoe 2000, 36); **mńijloc** „mijloc” (ALRR–Mar., vol. IV, pl. XLIV, MN, pct. 221–229, 231–238, 240). Papahagi, în ancheta sa, a găsit și fonetismul **ń**: *adurńí*, *zńéură* – forme încă în uz: *durńit* „dormit” (ALRR–Mar., vol. IV, pl. CXVI, MN, pct. 221–227, 229–234, 240 și *zń*'*ură* (ALRR–Mar., vol. IV, pl. XLI, MN, pct. 223) – însă privitor la **p**, **b**, **m**, constată că palatalizarea lor e mai răspândită cu fonetismele **pk**', **bd**', **mń** alături de care circulă **k**', **d**', **ń**: **pk**'*iatră* – **k**'*iatră*.

Victorela Neagoe (2000, 36) constată că frecvența labialelor nealterate este mai mare în graiul din Apșa de Jos decât în celelalte graiuri vorbite în nordul Tisei. Astfel, am putea considera că, sub acest aspect, localitatea Apșa de Jos se constituie într-o **arie de trecere spre subdialectul crișean**, respectiv graiul din Țara Oașului, unde labialele nu cunosc fenomenul palatalizării.

1.0. La nivel lexical, suprapunând hărți lexicale rezultă că, în general, pct.227 și 237 – formează mici arii dialectale prezentând caracteristici asemănătoare dialectelor învecinate: crișean și respectiv, moldovean. Astfel:

²¹ Ca o prelungire a ariei moldovenești.

²² În notația lui Papahagi (1925, LIX): *bçibol* „bivol”, *scîrci* „scârbi”, *zçici* „bici”.

Termenul *horincă* „țuică” (< ucr. *horilka*), harta nr. 461, ALRR–Mar., vol.II, împarte Maramureșul în două mari arii lexicale: una de nord, punctele 227, 240, 1, 2, 3, 4 respectiv: Săpânța, Sighet, Apșa de Jos, Slatina, Biserica Albă, Apșa de Mijloc unde circulă termenul *pălincă* (< magh. *palinka*) și o a doua arie ce cuprinde centrul, sudul și estul Maramureșului cu termenul *horincă*. Aria de nord a Maramureșului în care întâlnim **cuvântul *pălincă*, se grupează cu aria vecină Crișana**. În pct.227 circulă în paralel și cuvântul *țuică* pe care-l considerăm ca fiind rezultatul influenței limbii literare. Mai întâlnim acest termen în pct.222 și 226 unde, se pare că s-a impus și circulă doar în această formă.

În concluzie, în jurul punctelor 224.225.229.230 se conturează o arie, un „nucleu dialectal”²³ ce prezintă o anumită stabilitate și unde întâlnim o serie de termeni specifici, cum ar fi: *bumbi*, *corhaz*, *cujelcă*, *horincă*, *hrebincă*, *laște*, *mărțână*, *picioică*, *șogor*, *teară*, *tăroasă*, *vârdină*. În această arie de centru se regăsesc și toate caracteristicile subdialectului maramureșean (aici, se întâlnește și arhitectura de tip maramureșeană a bisericilor de lemn).

1.1. Există însă, o mulțime de alți termeni care sunt comuni și ariilor vecine și care grupează Maramureșul cu: nordul Transilvaniei, Crișana, Țara Oașului sau Moldova: *măciucă* „ciomag, ghioagă” < lat.**matteuca* a dat în graiurile maramureșene un cuvânt derivat: *măciuca* + *-at* > *mașcat*²⁴ folosit adverbial cu sensul „de dimensiuni mari, mare”: *am a păși mai mașcat* „cu pași mari” (BA – Td–Bas., p. 327/10) – termenul circulă și la sud de Tisa: „[grâul] *mășcatu ca și bobu*” (Berbești, Antol. folcl. MM, p.89) ca adjectiv cu sensul „cu bob mare (despre cereale)” (ALR II s.n., h.87, pct.353) grupând graiurile maramureșene cu cele din nordul Transilvaniei și Moldovei; *pițiene* „frunze la porumb” – grupează o parte din Maramureș cu nordul Transilvaniei și Crișana (ALR II s.n., vol.I, h.97, pct. 353).

Acest fenomen demonstrează unitatea graiurilor din nordul țării și strânsele legături ale acestora cu zonele învecinate locuite de frații români. Tisa nu a constituit niciodată o graniță între maramureșenii din sud și cei de la nordul ei, cum au afirmat unii lingviști, hărțile atlaselor lingvistice demonstrează că zonele din nord formează arii lexicale cu partea de vest a subdialectului maramureșean de la sud de Tisa. Prin acestea suntem într-un acord cu afirmația conform căreia: „Maramureșul de nord este o continuare firească a celui din sudul Tisei, împreună cu care a format întotdeauna, în ciuda separării administrative, o unitate lingvistică de netăgăduit”²⁵.

²³ Magdalena Vulpe, *Subdialectul maramureșean*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984, p. 348.

²⁴ Cf. DLR, VI, fasc.a 4-a, 1966, s.v. *mășcat*.

²⁵ Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, *Graiuri românești în Ucraina și Republica Moldova*, în *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare*, București, 2000, p. 42–121.

BIBLIOGRAFIE

- ALM – *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. I/I, 1968; vol. I/II, 1968; vol. II/I, 1972; vol. II/II, 1973 (redactori: V. Udler și V. Comarnițchi cu participarea lui V. Melnic și V. Pavel), Chișinău, Editura Cartea Moldovenească.
- ALR s.n. – *Atlasul lingvistic român. Serie nouă* (E. Petrovici coord.), vol. I–II, 1956; vol. III, 1962; vol. IV, 1965; vol. V, 1966; vol. VII, 1972.
- ALRM – *Micul Atlas Lingvistic Român*, serie nouă, Editura Academiei, vol. I, 1956, vol. III, 1967, vol. IV, 1987.
- ALRR–Mar. – *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Maramureș*, vol. I–IV, autori: Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan: vol. I, 1969 (h. 1–243); vol. II, 1971 (h. 244–537); vol. III, 1973 (h. 538–870); vol. IV, 1997 (h. 871–1138), București, Editura Academiei.
- ALRR–Bas. Bucov. Transn. – *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*, vol. I (autor Vasile Pavel) Chișinău, Editura Știința, 1993; vol. II (autor Vasile Pavel), Tipografia Centrală, 1998 (sub redacția lui Vladimir Zagaevski).
- ALRR–Trans. – *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Transilvania*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1992 (autori: Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți).
- ALRR–Sint. – coord. Nicolae Saramandu, *Atlasul Lingvistic Român. Sinteză*, București, Editura Academiei Române, vol. I, 2005 (autori: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov).
- ALRT II – Emil Petrovici, *Texte dialectale*, suplement la *Atlasul lingvistic român*, II, Sibiu–Leipzig, 1943.
- Caragiu Marioțeanu 1975 – Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Dialectologie română 1977* – Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- DLR – *Dicționarul limbii române, tomul VI*, fasciculele: 1/1965: *M – Mandră¹*, 2/1965: *Mandră² – Mascat¹*, 3/1966: *Mascat² – Mămăiță*, 4/1966: *Mămălațiță – Mătarângă*, 5/1966: *Mătăsar – Mergător*, 6/1966: *Mergătoriu – Microbiologie*, 7/1967: *Microbiologist – Miniaturistică*, 8/1967: *Miniaturiza – Mititel*, 9/1967: *Mititeluș – Mirlătime*, 10 și 11/1968: *Mirleală – Morsă¹*, 12 și 13/1968: *Morsă – Muzur-aga*; București, Editura Academiei.
- Giosu 1963 – Șt. Giosu, *Subdialectul maramureșean*, în SCȘt. (Iași), XIV, nr. 1, p. 91–110.
- Graiul 1908 – *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Sperantia, vol. II, *Basarabia – Bucovina – Maramureș – Țara Oașului – Transilvania – Crișana – Bănat – Serbia*, București.
- Iancu 1967 – Victor Iancu, *Originea și evoluția palatalizării dentalelor românești*, în SCL, XVIII, 3, p. 297–311.
- Neagoe 2000 – Victorela Neagoe, *Considerații asupra graiului din Apșa de Jos, raionul Teacev, Ucraina*, în *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare* autori: Marin Maria, Mărgărit Iulia, Neagoe Victorela, Pavel Vasile București, p. 30–41.
- Papahagi 1925 – T. Papahagi, *Graiul și Folklorul Maramureșului*, București, Editura Cultura Națională, 1925, reeditat în *Grai, folklor, etnografie*, București, Editura Minerva, 1981.
- Pătruț 1958 – I. Pătruț, *Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, în CL, 3, p. 63–74.

- Petrovici 1954 – E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR III, nr. 5, p. 5–17.
- Petrovici 1954 – E. Petrovici, *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș*, în <<Transilvania>>, anul 72, p. 551–558 apud idem, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, nr. 5, p. 13.
- Rusu Gr. 1962 – Grigore Rusu, *Evoluția lui iod precedat de consoane labiale*, în FD, vol. IV, p. 75–93.
- Rusu Gr. 1983 – Grigore Rusu, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Saramandu 1975 – Nicolae Saramandu, *Arii fonologice și zone dialectale de tranziție (pe baza NALR – Olenia, vol. I–II)*, în SCL, XXVI (2), p. 119–130.
- TD–Bas. – Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, București, 2000.
- TD–Mar. – *Texte dialectale din Maramureș* (materiale nepublicate cuprinzând 7 dosare pe 7 localități) culese în 1977 de către cercetători de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” București.
- Todoran 1956 – R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în LR V, nr. 2, p. 38–51.
- Udler 1969 – R.Я.Удлер (redactor resp.), *Тексте диалектале (Texte dialectale)*, vol. I, partea I, Chișinău.
- Urișescu 1984 – D. Urișescu, *Graiul din Țara Oașului*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, p. 390–398.
- Vulpe 1984 – Magdalena Vulpe, *Subdialectul maramureșean*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, p. 320–354.
- ** *Antologie de folclor din județul Maramureș*, Baia Mare, 1980.

ZONE DE TRANSITION DANS LE SOUS-DIALECTE DE MARAMUREȘ

Résumé

Il est reconnu que tout dialecte, sous-dialecte ou langue se caractérise par certaines particularités phonétiques, morphologiques, syntaxiques et lexicales. L'existence du sous-dialecte de Maramureș est contestée, d'une part, en raison d'une manque d'unité, d'autre part, en raison de la superficie relativement petite qu'il occupe par rapport aux autres sous-dialectes.

Partant de l'affirmation selon laquelle des zones d'interpénétration et de transition se forment entre les zones dialectales qui effectuent la transition vers les zones voisines, nous proposons d'analyser ces aspects dans notre matériel, à partir des caractéristiques les plus importantes qui individualisent le sous-dialecte de Maramureș par rapport aux zones voisines. L'analyse du matériel dialectal exposé nous conduit à la conclusion qu'autour des points 224, 225, 229, 230 il y a une zone, un «noyau dialectal» qui présente une certaine stabilité et où l'on rencontre une série de termes spécifique, tels que: *bumbi, corzah, cujelca, hotincă*. Dans cette zone centrale, on retrouve toutes les caractéristiques du sous-dialecte de Maramureș.

L'existence des termes communs avec les zones voisines groupe le Maramureș avec les dialectes du nord de la Transylvanie, de la Moldavie et de Crișana. Ces faits démontrent l'unité des langues du nord du pays et leurs liens étroits avec les régions voisines habitées par les frères roumains.

Facultatea de Litere, Baia Mare
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
farcasmircea@hotmail.com